

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.007 у
Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору історичних наук,
професору кафедри історії України
Історико-філософського
факультету
Андреєву Віталію Миколайовичу

Відгук

офіційного опонента **Руккаса Андрія Олеговича**, кандидата історичних наук, доцента, доцента кафедри історії Центральної та Східної Європи історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертаційну роботу **Голубничої-Шленчак Юлії Вікторівни «Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921-1924 рр.)»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 «Історія та археологія» галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

1. **Актуальність теми дослідження.**

Дисертація присвячена актуальній малодослідженій темі в українській та зарубіжній історіографії. Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах не була предметом спеціального комплексного дослідження. Переважна більшість документів з даної теми потребувала детального опрацювання та введення до наукового обігу. Значення даного дослідження полягає у потребі дослідження видавничої діяльності у таборах інтернованих, аналізу змістового наповнення таборових часописів з метою детальної реконструкції таборового повсякдення вояків інтернованої Армії УНР, адже саме на сторінках таборової періодики міститься важлива, а подеколи унікальна інформація, яка стосувалася усіх сфер життя таборян.

Таборова періодика є віддзеркаленням ідей та настроїв, які вирували у середовищі інтернованих, містить велику кількість спогадів самих

інтернованих та їхні рефлексії щодо подій національно-визвольної боротьби, що є важливим для комплексного дослідження цього періоду.

Наступним важливим завданням було дослідження видавничої діяльності як інструмента національно-патріотичного виховання та регулятора внутрішньотаборового «клімату», адже на сторінках таборових часописів інтерновані ділилися своїми думками та переживаннями, намагалися пропустити свій біль та розчарування через призму гумору та сатири, що значно послаблювало емоціно-психологічну напругу.

Також були відсутні дослідження, присвячені розгляду саме специфіки налагодження видавничого процесу інтернованої Армії УНР у таборах Польщі.

Враховуючи низку завдань, які потребували вирішення, дисертація Ю. В. Голубничої-Шленчак є актуальним дослідженням у царині української та зарубіжної історичної науки.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження базується на використанні широкого кола джерел та наукової літератури. Наукові положення та висновки дисертації завершені та науково обґрунтовані. Авторкою чітко визначено предмет, об'єкт, мету та завдання дослідження. Кожний підрозділ та розділ містить узагальнюючий висновок. Загальні висновки відповідають меті та поставленим завданням. Обсяг дисертаційного дослідження складає 299 сторінок, з яких обсяг основного тексту становлять 216 сторінок.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження»* авторкою було ґрунтовно опрацьовано наявну історіографію з даної проблеми, проаналізовано значущість кожної наукової праці та встановлено деякі неточності, яких припустились їх автори. Репрезентативність джерельної бази засвідчує копітку та наполегливу роботу з пошуку та опрацювання архівних та опублікованих матеріалів, які

зосереджені в архівних установах та бібліотеках України, Польщі та Чехії. Методологія дослідження включає як загальнонаукові методи та принципи, так і загальноісторичні, що дали змогу виявити та систематизувати значну кількість документів з досліджуваної проблеми і належним чином проаналізувати джерельну інформацію, що міститься в них.

У другому розділі *«Діяльність видавництва та друкарень у таборах інтернованих військ УНР у Польщі (1921-1924 рр.)»* встановлено які таборові друкарні та видавництва функціонували у таборах Польщі, розглянуто їх устаткування, відтворено та проаналізовано специфіку видавничого процесу у таборах інтернованих, визначено джерела фінансування. Особливу увагу приділено розгляду діяльності найбільшого таборового видавництва «Чорномор» у Каліші.

Авторка підкреслила, що умови для розвитку видавничої діяльності у таборах Ланцут та Александрів-Куявський були, у порівнянні з іншими таборами, задовільними. Адже попри деякі матеріальні труднощі, друкарні мали фінансування та отримували благодійні надходження. Звичайно обставини таборового повсякдення не давали можливості повністю реалізувати задумані проекти та забезпечити тиражування продукції належної якості.

Авторка дійшла висновку, що протягом усього періоду інтернування видавничий процес найкраще був налагоджений у таборі Каліш, адже умови перебування вояків у цьому таборі, порівняно з іншими, були найсприятливіші для цього. Впродовж 1920–1924 рр. найбільше часописів та іншої друкованої продукції було видано саме тут, адже друкарня 3-ї Залізної стрілецької дивізії фактично з самого початку заснування мала все потрібне оснащення.

Здобувачкою було встановлено, що найбільшим таборовим видавництвом було видавництво «Чорномор», адже його видавничий асортимент міг задовольнити будь-який смак. Тиражовані в ньому книжки та

брошури були (як для таборового видавництва) високої якості та розсилалися до різних осередків української еміграції.

У третьому розділі *«Особливості функціонування таборової преси в Александрові-Куявському, Вадовицях та Піотркові-Трибунальському (кінець 1920-осінь 1921 рр.)»* розглянуто пресовидавничий процес у зазначених таборах. Авторкою встановлено редакційний склад і коло дописувачів таборових часописів, кількісно-якісні показники, місця розповсюдження часописів, проаналізовано змістове наповнення та особливості видання, а також визначено, які часописи користувалися найбільшим попитом у таборах.

Проаналізувавши обставини видання таборової преси в Александрові-Куявському, дисертантка стверджує, що у таборі від самого початку інтернування було налагоджено активний видавничий процес. Попри тяжкі умови таборового повсякдення силами видавничих осередків 4-ої Київської стрілецької та 6-ої стрілецької дивізій було організовано тиражування 9 часописів: «Нове життя», «Український стрілець», «Альманах», «Релігійно-науковий вістник» (видавались повністю у типографському виконанні), адже друкарня 6-ої стрілецької дивізії мала, на відміну від з інших дивізійних друкарень краще типографське устаткування.

Розглядаючи видавничі проекти табору Вадовиці, дисертантка дійшла висновку, що незважаючи на плідну видавничу діяльність 1-ої Запорізької стрілецької дивізії у зазначеному таборі, після переведення інтернованих до табору Стшалково вдалося відновити лише видання газети «Запорожська думка», адже вона вже на той час мала стає коло читачів, а отже отримувала певну фінансову підтримку.

Дослідивши матеріали часописів «Всім», «На хвилях життя» та «Тернистим шляхом» здобувачка зазначає, що періодика Піотркова-Трибунальського є цінним джерелом для дослідження таборового повсякдення, адже вона не проходила цензурування.

У четвертому розділі «Періодика інтернованих вояків-українців у таборах Ланцут і Стшалково (січень 1921 – серпень 1922 рр.)» провівши аналіз часописів Ланцута та Стшалково, авторка дійшла висновку, що найбільше коло читачів серед таборян та поза межами табору мала «Наша зоря». З усіх ланцутських видань саме «Наша зоря» найдовше протрималась у таборовому видавництві. Окрім того основна літературна компонента наповнення журналу була близька і зрозуміла усім, чого не можна сказати про «Промінь», який завжди намагався висвітлити болючі питання і гострі теми серед вояцтва (конфлікти між козаками та старшинами, русофільство і т.д.). Здобувачка наголошує, що серед усіх гумористично-сатиричних видань, що виходили у таборах Польщі «Будяк» займав стійку позицію, був досить якісним виданням і користувався повагою серед вояцтва, але після передислокації військ з Ланцута до Стшалкова його редакція не змогла поновити видання.

У п'ятому розділі «Таборові видання в Щипіорно (1921 – серпень 1924 рр.)» проаналізовано видавничі проекти 4-ої Київської стрілецької та 6-ї стрілецької дивізій після їх переведення до табору Щипіорно восени 1921 р.

Огляд видавничої діяльності у Щипіорно засвідчив зміну жанрового наповнення часописів після переведення їх із табору в Александріві-Куявському. Позиції найавторитетніших часописів табору займали газета «Нове життя» та журнал «Релігійно-науковий вістник». Дані часописи мали широку читацьку аудиторію і висилались за кордон до багатьох віддалених куточків світу, де існували осередки української еміграції. Газета «Український сурмач» також розповсюджувалась серед таборян і мала стале коло читачів, однак це було видання двох таборів – Щипіорно та Калішу.

Провівши дослідження видавничого процесу у таборі Щипіорно, дисертантка має всі підстави стверджувати, що переїзд позитивно відбився на виданні таборової періодики. Усі часописи у таборі виходили лише у типографському виконанні, адже з'явилася можливість зменшити

навантаження на таборових видавців і друкувати деякі зі своїх журналів у калішському видавництві «Чорномор» (зокрема, «Вістник спілки лікарських помішників на еміграції»).

На особливу заслугу здобувачки заслуговує аналіз змістового наповнення журналу «Релігійно-науковий вістник», який був проведений вперше.

Шостий розділ «*Видавничий процес у таборі Каліш (1921 – серпень 1924 рр.)*» присвячений огляду та аналізу усіх часописів, які видавались впродовж усього періоду інтернування у таборі Каліш 3-ою Залізною та 2-ою Волинською стрілецькими дивізіями та іншими військовими частинами, які згодом були переведені до табору.

Другий підрозділ присвячений огляду найвідомішого поза межами табору літературного часопису «Веселка», який зібрав навколо себе цілу плеяду митців. Авторкою встановлено склад редакційної колегії та коло дописувачів, визначено джерела фінансування та місця розповсюдження часопису, проаналізовано та згруповано за жанрами змістове наповнення журналу. У третьому підрозділі, спираючись на архівні матеріали Центрального військового архіву Польщі, здобувачкою розглянуто історію заснування військового часопису «Табір», визначено мету і завдання, які ставили перед собою видавці, джерела фінансування проекту та склад редколегії на час видання часопису у таборі Каліш.

Аналіз змісту дисертації Ю. В. Голубничої-Шленчак є підставою для висновку про наукову обґрунтованість та достовірність поданих у роботі результатів. Загальні висновки конкретні та повністю відповідають меті та поставленим завданням.

3. Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова цінність дисертаційного дослідження зумовлена тим, що дослідницею вперше здійснено комплексний аналіз видавничої діяльності

інтернованої Армії УНР у таборах Польщі. Проведено ґрунтовний аналіз історіографії та комплексу архівних та опублікованих джерел. Опрацьовано значний масив архівних джерел, деякі з них вперше віднайдені дисертанткою та введені до наукового обігу (зокрема, віднайдені №2–6 часопису «Окріп»). На основі архівних та опублікованих джерел, відтворено специфіку видавничого процесу, встановлено обсяги накладів таборових видань та назви книжок, зокрема, опублікованих видавництвом «Чорномор», умови праці та матеріальне забезпечення співробітників друкарень, встановлено імена співробітників та посади, які вони обіймали. Було визначено місця розсилки таборових часописів та книжкової продукції. Проаналізовано зв'язок між зміною психоемоційних потреб інтернованих зі зміною тематики часописів впродовж періоду інтернування. Уточнення набули: обсяги, об'єм, тираж, вартість, дати виходу часописів у таборах; місця видання таборових газет та журналів; редакційний склад колегій.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні результати дисертаційної роботи висвітлено у 16 наукових публікаціях за темою дисертації: 1 стаття у науковому фаховому виданні України, 4 статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 11 – у збірниках апробаційного характеру. Усі наукові статті опубліковані дисертанткою самостійно.

5. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Дисертаційна робота Ю. В. Голубничої-Шленчак безумовно має теоретичне та практичне значення для історичної науки. Отримані результати дають можливість цілісно реконструювати важливу сторону таборового повсякдення, інтегрувати значний масив фактичного матеріалу до узагальнюючих праць з історії України, історії української військової

еміграції у міжвоєнний період, історії української журналістики, військової та видавничої справи. Синтезовані в дисертації матеріали можна буде використовувати для написання програм та підручників із національно-патріотичного виховання та навчальної літератури для виховної роботи у Збройних Силах України. Науково-пізнавальне значення роботи зумовлено тим, що відтворення особливостей функціонування таборових видавничих осередків дозволить створити цілісну картину культурно-освітньої діяльності та таборового повсякдення Армії УНР у таборах Польщі.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

1. На нашу думку, дисертантці треба було ширше використати документи ЦДАВО України, наприклад, фонди Генерального інспектора Армії УНР, Військового міністерства УНР, Генерального Штабу УНР та окремих дивізій, які дисертантка практично «не піднімала». Серед іншого там трапляються регулярні звіти культурно-освітніх відділів дивізій з цінною інформацією про видавничу діяльність. Також варто порадити попрацювати і з фінансово-господарчими документами, які дозволять дати відповідь на низку важливих питань, пов'язаних передусім із виділенням коштів та придбанням майна. Так само, варто було б ширше залучити й документи із зарубіжних архівів, зокрема, зокрема, Центрального Військового Архіву Республіки Польща, де у фонді «Союзна українська армія» зберігаються документи Головного Отамана, Військового міністерства, Генерального Штабу, Генерального інспектора та окремих дивізій.

2. Дисертантка не скористалась фондами газетного відділу Національної Бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, хоч там також зберігаються деякі таборові видання Армії УНР.

3. Важко погодитись з визначенням та обґрунтуванням нижньої межі хронологічних рамок дисертації. На нашу думку, нижньою межею має бути не січень 1921 р. і «завершення процесу розміщення вояків Армії УНР», а кінець 1920 р. і початок періоду інтернування. Тим більше, що й сама авторка

пише, що «перше таборове видавництво «Наша зоря» було засноване в грудні 1920 р. у таборі Ланцут» (стор. 59).

4. Визначивши об'єктом свого дослідження «видавничу діяльність інтернованої Армії УНР», дисертантка ставить собі одним із завдань «виявити специфічні видання таборової періодики та книжної продукції». Проте, у тексті дослідження йдеться передовсім про таборову періодику, але, на жаль, значно менше про книжки. Так, у тексті є лише побіжна згадка про книжкову продукцію культурно-освітнього відділу 3-ї Залізної стрілецької дивізії, яке за короткий час у 1922 р. випустило в світ кілька підручників, спогади і художні твори (виходили в рамках серії «Тернистим шляхом») та історичних праць, зокрема, «Історію 3-ї Залізної стрілецької дивізії» полковника Павла Чижевського. Так само є кілька констатуючих згадок про книжкову продукцію культурно-освітнього відділу 6-ї стрілецької дивізії. нічого не згадано про книжкову продукцію культурно-освітнього відділу 1-ї Запорізької стрілецької дивізії, котра видала кілька брошур і готувала історичний альманах Війська Запорізького та історію окремих частин дивізії. Також немає відомостей про видавничу діяльність Генерального Штабу, який готував і видавав нормативні документів, необхідні для нормального функціонування війська – статuti, інструкції, настанови, положення тощо.

5. У дослідженні дисертантка пише про цензуру, але лише констатує факт її наявності і майже не розкриває особливості функціонування цього інституту контролю за видавничою діяльністю, на якій варто було звернути більше уваги (хто цензурував, за якими правилами чи інструкціями діяв, які тексти видалялись тощо).

6. Дисертантка багато і змістовно пише про таборіві періодичні видання, але залишає поза увагою низку важливих питань фінансово-господарського характеру – на якій матеріальній базі вони друкувались, звідки брались кошти на закупівлю друкарського обкладання і витратних матеріалів (передусім, паперу), наскільки самоокупними чи збитковими були

ці видання, як формувалась цінова політика і вибудовувалась мережа для розповсюдження.

7. У дослідженні не завжди точно подаються назви військових деяких військових формувань. Так, 6-а стрілецька дивізія повсякчас називається «Січовою», хоча така назва почала вживатись лише з грудня 1921 р., до того ж без офіційного затвердження її у відповідних наказах центральних військових установ УНР. Так само, юнацька школа отримала назву «Спільна» на підставі наказу Головної Команди Війська УНР від після 27 липня 1921 р. До того часу вона іменувалась «Кам'янецькою пішою». Назва ж «Військова юнацька школа» не вживалась. Більш точною назвою є Могилів-Подільська кордонна бригада, а не просто «Могилівська» (як у дисертації).

8. Є певні зауваження до оформлення списку джерел, де, наприклад, під номером 2 подано шифр неіснуючої архівної справи (ф. 1078, оп. 2, спр. 838).

9. Також у роботі подекуди трапляються орфографічні та стилістичні огріхи.

Проте висловлені вище зауваження мають дискусійний характер, через що не зменшують наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дисертаційної роботи, що рецензується. З аналізу тексту дисертації офіційним опонентом вбачається **дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.**

7. Загальна оцінка дисертації.

Дисертаційна робота Голубничої-Шленчак Юлії Вікторівни на тему «Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921–1924 рр.)» є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків сформульованих у дисертації, їх вірогідність, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу

в опублікованих працях свідчать про повну наукову самостійність автора, високий рівень підготовки дослідження.

Дисертаційна робота Голубничої-Шленчак Юлії Вікторівни на тему «Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921–1924 рр.)» є завершеним самостійним науковим дослідженням і відповідає вимогам п. 10, 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 167 (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а Голубнича-Шленчак Юлія Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

доцент кафедри історії Центральної та
Східної Європи історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат історичних наук, доцент

А. О. Руккас

Відомо про отримання
ВУРКА СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
27.04.2021р.

Відгуки отримано 28.04.2021р. голова
спеціалізованої вченої ради ДР 26113007
доктор історичних наук, професор В.М. Ауровал